

**Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди**

ТИМОЩУК ГАННА ВАСИЛІВНА

УДК [378. 14: 33]: 17022. 1

**ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ
ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ
У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Харків – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському національному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
УШМАРОВА Вікторія Володимирівна,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди,
професор кафедри теорії і методики професійної
освіти.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
СТРЕЛЬНИКОВ Віктор Юрійович,
Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»,
завідувач кафедри педагогіки, культурології та історії;

кандидат педагогічних наук
МАЙКОВСЬКА Вікторія Ігорівна,
Харківський торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного
університету,
доцент кафедри товарознавства та експертизи якості
товарів.

Захист відбудеться 27 січня 2016 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.053.04 Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди за адресою: вул. Артема, 29, ауд. № 216, м. Харків, 61002.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди за адресою: вул. Блюхера, 2, ауд. № 214-В, м. Харків, 61168.

Автореферат розіслано 25 грудня 2015 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Штефан Л. А.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сучасні економічні системи орієнтують вищу професійну освіту на підготовку кваліфікованих, конкурентоспроможних, готових до професійного вдосконалення та особистісного зростання фахівців економічного профілю. Сьогоднішні реалії підготовки економістів із вищою освітою безпосередньо пов'язані з суперечливим аксіологічним простором соціально-економічної сфери. Множинність цінностей, співіснування різних світоглядів, суперечливість ціннісних орієнтацій викликають дезорганізацію, соціальні, регіональні та внутрішні конфлікти різного ступеня гостроти та складності.

Одним із шляхів виходу із деструктивної ситуації є відновлення деформованої ціннісної системи, затвердження норм моральності на рівні суспільства в цілому і системи вищої професійної економічної освіти зокрема. Необхідність пошуку шляхів підготовки фахівця, здатного вільно приймати такі рішення, які були б результатом його ціннісного відповідального самовизначення, вимагає формування ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності.

У Законах України «Про освіту» (1991 р.), «Про вищу освіту» (2014 р.), Указах Президента України «Про Національну доктрину розвитку освіти» (2002 р.) та «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» (2013 р.), Концепції розвитку економічної освіти (2003 р.) наголошується, що найважливішим інструментом культурного перетворення є освіта, в межах якої не тільки опановуються нові знання, а й формуються світоглядні установки, смисложиттєві орієнтири, створюються умови для розвитку творчого та ціннісного потенціалу особистості, що, в свою чергу, сприяє самопізнанню, самоусвідомленню та самовдосконаленню. Ці положення свідчать про те, що у вітчизняній освітній системі починається етап суттєвих змін, спрямованих на перехід від сциєнтизму до аксіологізації, основою якої є засвоєння теорії цінностей.

Економіст, який займає активну життєву позицію, має високий рівень внутрішньої мотивації професійної діяльності, спрямований на професійне зростання та саморозвиток, володіє пізнавальною самостійністю, економічною свідомістю, виявляє себе в комунікативній, перетворюючій, ціннісно-орієнтованій діяльності крізь призму моральних, духовних і професійних цінностей, норм і традицій, соціокультурних символів, сприяє позитивним перетворенням соціально-економічних реалій України та інтеграції до міжнародного співтовариства.

Сформованість ціннісного ставлення майбутнього економіста до професійної діяльності є продуктом засвоєння ним ціннісної теорії у контексті дисциплін фундаментального та спеціального блоків економічної освіти, від якої залежить цілісне особистісне та соціально-професійне становлення фахівця. Тільки той спеціаліст здатний реалізувати набуті знання, вміння та навички, є підготовленим до роботи за фахом і прагне її виконувати на високому рівні, який усвідомлює цінності обраної професії.

Узагальнюючи існуючий теоретичний та практичний матеріал, який складає основу джерельної бази дослідження, виділяємо наступні напрями проведених наукових пошуків з означеної проблеми:

- філософсько-соціологічне обґрунтування суті категорій «цінність», «ціннісне ставлення особистості» (С. Анісімов, В. Бакіров, М. Бахтін, М. Бургін, М. Вебер, П. Гуревич, О. Дробницький, Дж. Дьюї, Е. Дюркгейм, Л. Іванько, Р. Інглехарт, М. Каган, Г. Коген, В. Кузнєцов, Д. Леонтєв, М. Лосський, Г. Ріккерт, Г. Сковорода, В. Соловйов, П. Сорокін, А. Дж. Тойнбі, В. Тугарінов, П. Флоренський, С. Франк, В. Франкл, М. Шелер, В. Шохін, О. Шпенглер та інші);
- розкриття психолого-педагогічних основ аксіологічної спрямованості навчально-виховного процесу (І. Бех, О. Бондаревська, О. Вишневський, І. Ісаєв, В. Момов, З. Равкін, В. Семиченко, В. Сластьонін, Н. Ткачова, Г. Чижаківа та інші);
- з'ясування концептуальних засад становлення, функціонування, розвитку економічної освіти та шляхів її вдосконалення у контексті виховання молоді (О. Гавриш, В. Ганін, Т. Ганніченко, Р. Гейзерська, О. Гончарова, С. Горобець, Т. Гуцан, Л. Дибкова, Л. Довгань, Ю. Каракай, Л. Кириленко, Л. Крупська, В. Майковська, С. Маслов, І. Пархоменко, І. Прокопенко, Д. Разуменко, В. Соляр, В. Стрельников, Н. Тверезовська, Н. Уйсімбасва, Л. Філіппова та інші);
- висвітлення ціннісних пріоритетів професійної підготовки фахівців: питань ціннісно-сислового ставлення до освіти та професійної діяльності (Е. Арішина, Ж. Бойко, Т. Пилипишко, А. Позднякова, О. Пономарьова, С. Рабазанов та інші), формування ціннісної сфери особистості професіонала (Б. Братусь, Т. Вілюжаніна, В. Вілюнас, М. Кальвіньо, В. Столін, О. Тур'ян та інші) та особливостей, тенденцій та принципів розвитку системи ціннісних орієнтацій професійної підготовки економістів (В. Білогур, І. Машкова, Н. Яремчук та інші), визначення суті, структури, змісту та ключових характеристик цінностей підприємництва (І. Ареф'єв, Ю. Безпалова, М. Манова та інші).

Розробка існуючих досліджень базується на положеннях класичної школи економічної теорії (А. Сміт, Д. Рікардо та інші).

Актуальність окресленої проблеми посилюється визначеними суперечностями між:

- соціальним запитом на професійну підготовку майбутніх економістів з високим рівнем ціннісного ставлення до професійної діяльності та реальним рівнем його сформованості у випускників економічних спеціальностей;
- характером професійної діяльності економістів, що вимагає сформованості у майбутніх фахівців аксіологічних пріоритетів і недостатнім рівнем їх відображення у змісті професійної підготовки;
- наявним потенціалом змісту фахових дисциплін у формуванні ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності та його недостатньою реалізацією.

Актуальність зазначеної проблеми, об'єктивна потреба сучасної освіти у пошуку оптимальних шляхів, методів і засобів її розв'язання, необхідність подолання зазначених суперечностей зумовили вибір теми дисертаційного дослідження **«Формування ціннісного ставлення до професійної діяльності майбутніх економістів у процесі вивчення фахових дисциплін».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота є частиною комплексної теми «Сучасні освітньо-виховні технології в

підготовці майбутніх учителів» (№ 1-7/14-238 від 05. 12. 2005 р.), дослідження якої здійснює кафедра теорії і методики професійної освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

Тему дисертації затверджено вченою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (протокол № 3 від 1. 06. 2012 р.) та узгоджено у Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 6 від 19. 06. 2012 р.).

Мета дослідження: дослідити вплив теоретично обґрунтованих педагогічних умов на формування ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності у процесі вивчення фахових дисциплін.

Відповідно до мети визначені такі **завдання дослідження:**

1. Розкрити суть провідних понять дослідження та конкретизувати структуру ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності.
2. Виявити потенційні можливості змісту фахових дисциплін у формуванні ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності.
3. Обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови формування ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності у процесі вивчення фахових дисциплін.
4. Уточнити критерії, показники та рівні сформованості ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх економістів у вищих навчальних закладах.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності у процесі вивчення фахових дисциплін.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що формування ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності у процесі вивчення фахових дисциплін набуває ефективності, якщо будуть реалізовані наступні педагогічні умови:

- збагачення змісту фахових дисциплін інваріантної частини навчального плану підготовки економістів питаннями щодо ціннісного розвитку особистості професіонала-економіста та введення до варіативної частини навчального плану спецкурсу «Ціннісні основи професійної діяльності майбутніх економістів»;
- педагогічний супровід проектної діяльності майбутніх економістів у процесі вивчення фахових дисциплін;
- створення професійно-ціннісного середовища, спрямованого на формування досвіду ціннісного ставлення до професійної діяльності.

Для визначення провідних понять дослідження, обґрунтування педагогічних умов формування ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності у процесі вивчення фахових дисциплін використано комплекс **методів**, а саме: *теоретичних* – аналіз філософської, культурологічної, соціологічної, психологічної та педагогічної літератури з метою розкриття суті провідних понять дослідження, конкретизації структури ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності та обґрунтування педагогічних умов формування

ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності у процесі вивчення фахових дисциплін; *емпіричних* – узагальнення та систематизація педагогічного досвіду для визначення стану та особливостей формування ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності у процесі вивчення фахових дисциплін; анкетування, бесіди, тестування для визначення критеріїв і показників сформованості ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності; педагогічний експеримент для перевірки педагогічних умов формування ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності у процесі вивчення фахових дисциплін; методів *математичної статистики* для опрацювання результатів експериментальної роботи.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота здійснювалася на базі Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди та Херсонського державного університету. Експериментальною роботою було охоплено 240 студентів, а також 7 викладачів кафедри економічної теорії Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

Наукова новизна та теоретична значущість дослідження полягають у тому, що *вперше* теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови формування ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності у процесі вивчення фахових дисциплін (збагачення змісту фахових дисциплін інваріантної частини навчального плану підготовки економістів питаннями щодо ціннісного розвитку особистості професіонала-економіста та введення до варіативної частини навчального плану спецкурсу «Ціннісні основи професійної діяльності майбутніх економістів»; педагогічний супровід проектної діяльності майбутніх економістів у процесі вивчення фахових дисциплін; створення професійно-ціннісного середовища, спрямованого на формування досвіду ціннісного ставлення до професійної діяльності); *уточнено* зміст поняття «ціннісне ставлення до професійної діяльності майбутніх економістів», компоненти ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності (емоційний, когнітивний, діяльнісний), критерії (рефлексивно-перцептивний, змістовий, практичний), показники та рівні сформованості ціннісного ставлення майбутнього економіста до професійної діяльності; *подальшого розвитку* набули форми, методи та засоби формування ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності, питання проектної діяльності як виду навчальної діяльності студентів.

Практична значущість дослідження полягає в тому, що *вдосконалено* навчальні та робочі програми фахових дисциплін «Політична економія», «Менеджмент», «Соціальна економіка», «Історія економічних учень»; *розроблено* та *впроваджено* в навчальний процес Мукачівського державного університету, Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, Херсонського державного університету авторський спецкурс «Ціннісні основи професійної діяльності майбутніх економістів» і його навчально-методичне забезпечення (робоча навчальна програма, методичні вказівки до практичних занять, завдання для самостійної роботи, конспекти лекцій); програму та методичне забезпечення роботи спеціалізованого семінару «Педагогічний супровід проектної

діяльності майбутніх економістів» (для викладачів), «Тренінгу розвитку професійних цінностей», дискусійного клубу «Майстерня цінностей».

Результати дослідження *впроваджено* в практику роботи Мукачівського державного університету (довідка № 2246 від 10.09.2014 р.), Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (довідка № 01/10-377 від 27.03.2015 р.), Херсонського державного університету (довідка № 01-28/315 від 18.02.2015 р.).

Апробований методичний доробок *може бути реалізований* у професійній підготовці майбутніх економістів із метою формування у них ціннісного ставлення до професійної діяльності. Теоретичні положення та практичні напрацювання можуть бути використані при створенні навчальних посібників, методичних рекомендацій із таких фахових дисциплін: «Політична економія», «Менеджмент», «Соціальна економіка», «Історія економічних учень», а також для підготовки студентів до написання курсових і магістерських робіт.

Вірогідність результатів дослідження забезпечується методолого-теоретичним обґрунтуванням його вихідних положень; використанням комплексу взаємодоповнюючих методів дослідження, які відповідають його об'єкту, предмету, меті, гіпотезі та завданням; цілісним аналізом теоретичного й емпіричного матеріалів; експериментальною перевіркою висунутої гіпотези; поєднанням кількісного та якісного аналізу одержаних результатів; позитивними результатами проведеної роботи.

Особистий внесок автора у праці, опубліковані у співавторстві, полягає в обґрунтуванні провідної ролі інтерактивних методів навчання у реалізації компетентнісного підходу до професійної підготовки майбутніх економістів у вищих навчальних закладах [10]. Ідеї та розробки співавтора (Л. Кайдалова) у роботі не використовувались.

Апробація результатів дослідження здійснювалася на засіданнях кафедр теорії і методики професійної освіти та економічної теорії Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (2009-2015), а також була представлена у формі доповідей і повідомлень на конференціях різного рівня, зокрема: *міжнародних* – «Rozwój nauk humanistycznych. Problemy i perspektywę» (Катовіце, Польща, 2012), «Science – od teorii do praktyki» (Сопот, Польща, 2013), «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: розвиток творчої особистості» (Кіровоград-Павлиш, 2013); *всеукраїнських* – «Практично-професійна підготовка студентів у системі вищої освіти: проблеми та шляхи вдосконалення» (Харків, 2011), «Молода наука України. Перспективи та пріоритети розвитку» (Одеса, 2012), «Сучасна наука: теорія і практика» (Запоріжжя, 2012); *регіональних* – «Методологія сучасних наукових досліджень» (Харків, 2010, 2011, 2013); а також Міжнародних Челпанівських психолого-педагогічних читань (Київ, 2014).

Публікації. Основні теоретичні положення й висновки дисертаційного дослідження опубліковано в 22 працях (у тому числі 21 – одноосібна), із них 11 статей – у провідних наукових фахових виданнях України, 2 статті – у виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз, 1 стаття – в іншому виданні, 8 – у збірниках матеріалів конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (329 найменувань, з них 29 – іноземною мовою), 16 додатків (на 138 сторінках). Загальний обсяг дисертації – 347 сторінок, з яких 170 сторінки – основного тексту. Дисертація містить 14 таблиць (на 13 сторінках) і 10 рисунків (на 7 сторінках).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет дослідження, схарактеризовано методи дослідження, розкрито його наукову новизну, практичне значення, особистий внесок здобувача, наведено відомості про апробацію та впровадження результатів дослідження.

У першому розділі **«Формування ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності як науково-педагогічна проблема»** здійснено науковий аналіз проблеми ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності: розглянуто суть і структуру понять «цінність», «ставлення», «ціннісне ставлення», «професійна діяльність», «ціннісне ставлення до професійної діяльності», «професійні цінності економіста» та «ціннісне ставлення майбутнього економіста до професійної діяльності».

У площині педагогічного, психологічного, філософського та соціологічного наукового простору (С. Анісімов, Е. Арішина, В. Бакіров, М. Бахтін, М. Бургін, М. Вебер, С. Горобець, П. Гуревич, О. Дробницький, Дж. Дьюї, Е. Дюркгейм, Л. Іванько, Р. Інглехарт, М. Каган, Г. Коген, В. Кузнецов, К. Куренкова, Д. Леонтьєв, М. Лосський, Т. Пилипишко, А. Позднякова, С. Рабазанов, Г. Сковорода, В. Соловійов, П. Сорокін, А. Дж. Тойнбі, В. Тугарінов, П. Флоренський, С. Франк, В. Франкл, М. Шелер, В. Шохін, О. Шпенглер) виявлено багатогранність зазначених категорій.

Аналіз основних концепцій визначення цінностей (Л. Озадовська, Г. Осипов, Н. Поліщук, Н. Ткачова) дозволив стверджувати, що даний феномен є багатоаспектним. Поняття «цінність» характеризується різними формами існування, та найчастіше розкривається через відображення у соціальній реальності сфери належного, значущого, необхідного та корисного. Вчені пов'язують його з мотиваційно-потребнісною сферою особистості та підкреслюють необхідність зваженого ставлення до нього.

У визначенні «ставлення» підтримано точку зору В. М'ясищева та його наукової школи, згідно з якими дане поняття є латентним станом, який визначає свідомий, вибірковий, пов'язаний із досвідом психологічний зв'язок людини з різними сторонами об'єктивної дійсності, що виражається у її діях, реакціях і переживаннях.

Враховуючи дослідження науковців (О. Сидельникова, О. Соколенко, О. Смакула, В. Столін, Н. Хабібова, О. Ширіна) встановлено, що ціннісне ставлення, завдяки усвідомленому відображенню у свідомості особистості існуючої дійсності, регулює її поведінку, діяльність, взаємовідносини з іншими, слугує об'єднуючою ланкою між внутрішнім світом й існуючими сферами духовного та матеріального життя суспільства.

У дослідженні з'ясовано, що поняття «професійна діяльність» відображає статусні характеристики суб'єкта та існує у формі «дій або ланцюжка дій» (О. Леонт'єв) із застосуванням професійних знань, умінь і навичок задля якісного перетворення дійсності шляхом упровадження результатів професійної діяльності у реальну практику.

Як засвідчив аналіз наукових праць (Е. Арішина, І. Баглева, Т. Пилипишко, С. Рабазанов), поняття «ціннісне ставлення до професійної діяльності» лежить в основі професійно-особистісного розвитку та соціалізації спеціаліста, воно є його необхідною якісною характеристикою, що базується на оволодінні певними моделями поведінки та суб'єктивації загальноприйнятих цінностей окремих професійних груп. Останні ж, як провідний елемент ціннісного ставлення до професійної діяльності, відображають особливості професії, задовольняють потребу в консолідації для вирішення професійних завдань (А. Позднякова), виступають певним смисловим конструктором свідомості спеціаліста, що визначає характер й орієнтири його професійного становлення та розвитку.

З урахуванням положень науковців (Н. Вотинцева, О. Гавриш, С. Горобець, Л. Довгань, О. Зарубина, Ю. Каракай, Н. Лебедева, М. Манова, А. Татарко, О. Тур'ян, Н. Яремчук) встановлено, що ціннісне ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності відіграє провідну роль у стратегії особистісного та професійного розвитку, самовиховання студентів, регулюванні їхньої поведінки у соціальному та професійному середовищах, взаємовідносин з оточуючими.

Відповідно до викладеного вище ключові категорії дослідження визначено наступним чином: *ціннісне ставлення* – стійке усвідомлене переконання суб'єкта у вибірковості власної поведінки та діяльності серед природних і соціальних об'єктів, яке пов'язане з емоційно-вольовою сферою та визначається особистісно значущими цінностями; *ціннісне ставлення майбутнього економіста до професійної діяльності* – стійке усвідомлене переконання особистості у вибірковості власної поведінки та діяльності у соціальному та професійному середовищах, яке пов'язане з емоційно-вольовою сферою й визначається інтегрованими знаннями про професійні цінності та морально-етичні норми, високою мотивацією до освоєння обраної професії, усвідомленням її суб'єктивної та об'єктивної значущості.

Установлено, що провідним елементом ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності є *професійні цінності* – система емоційно-когнітивних уявлень і переконань особистості про себе як суб'єкта професійної діяльності, що регулює та визначає спрямованість її професійного функціонування. Серед них із урахуванням наукових праць (І. Ісаєв, К. Куренкова) виокремлено базові цінності (добро, духовність, гуманізм, істина, мораль, толерантність та інше), цінності-якості (аналітичне мислення, ініціативність, самостійність, послідовність, практичний інтелект, рішучість, уважність, цілеспрямованість та інше), цінності соціальної взаємодії (альтруїзм, відкритість, відповідальність, визнання прав клієнтів, ділова активність, доброзичливість, емоційна стійкість, зосередженість, вміння працювати в команді, комунікативність, колегіальність та інше), особистісно-рефлексивні цінності (осмислена морально-професійна позиція, самоаналіз, саморегуляція професійної поведінки, усвідомлення своїх професійних

обов'язків та інше), прагматичні цінності (особистий успіх, прагнення до матеріального достатку та інше). Зроблено висновок про те, що формування ціннісного ставлення до професійної діяльності базується на процесах інтеріоризації та екстеріоризації професійних цінностей.

На основі аналізу праць науковців (Е. Арішина, І. Баглева, Т. Пилипишко, А. Позднякова, С. Рабазанов) уточнено *структуру* ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності, яка представлена в єдності таких компонентів: *емоційного, когнітивного та діяльнісного*.

Так, емоційний компонент ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності виявляється в усвідомленні на емоційному рівні значущості професійної діяльності, прояві фундаментальних емоцій (інтересу, радості, подиву, страху, сорому, гніву тощо) стосовно її результатів, способів і методів оволодіння, перевазі у всьому комплексі виявлених емоцій позитивних (інтерес, радість), забезпеченні емоційної домінанти особистісного розвитку у професійній діяльності та фаховій підготовці; вияві професійної та морально-духовної саморегуляції.

Когнітивний компонент ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності передбачає наявність сукупності знань про цінності професійної діяльності, морально-етичні норми, усвідомлення їхньої значущості у процесі виконання професійних завдань.

Діяльнісний компонент ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності містить комплекс аналітичних, комунікативних, конструктивних, рефлексивних умінь, що дозволяють оцінити, обрати, перетворити професійні цінності в особистісно значущі та засвоїти їх, продукувати на основі існуючих уявлень про процес професійного функціонування ціннісне ставлення до майбутньої професійної діяльності.

У другому розділі **«Обґрунтування педагогічних умов формування ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності у процесі вивчення фахових дисциплін»** схарактеризовано зміст основних фахових дисциплін професійної підготовки майбутніх економістів щодо формування ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності, обґрунтовано педагогічні умови формування ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності у процесі вивчення фахових дисциплін.

У розділі проаналізовано навчальні плани, навчальні та робочі програми фахових дисциплін професійної підготовки майбутніх економістів щодо формування у них ціннісного ставлення до професійної діяльності та встановлено, що широкі можливості ціннісно-сислової інтерпретації навчального матеріалу властиві наступним фаховим дисциплінам: «Політична економія», «Менеджмент», «Соціальна економіка», «Історія економічних учень».

Сформульовано принципи відбору змісту фахових дисциплін щодо формування ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності, а саме: фундаменталізації, орієнтації на аксіологічний підхід, науковості, систематичності, доступності, цілісності, модульності. Зміст кожної дисципліни, крім нормативного навчально-методичного комплексу дисципліни, доповнено аксіологічним блоком (ціннісно-орієнтовані теорії, концепції, поняття, проблеми

ціннісного змісту). У навчальних програмах до кожної дисципліни зазначено знання про цінності професійної діяльності, вміння, якими мають оволодіти студенти у процесі її вивчення.

У розділі обґрунтовано *педагогічні умови* формування ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності у процесі вивчення фахових дисциплін. Першою педагогічною умовою визначено *збагачення змісту фахових дисциплін інваріантної частини навчального плану* підготовки економістів питаннями щодо ціннісного розвитку особистості професіонала-економіста та *введення до варіативної частини навчального плану спецкурсу* «Ціннісні основи професійної діяльності майбутніх економістів». Концептуальним положенням даної педагогічної умови є процесуальна взаємодія студентів як суб'єктів пізнання з різними видами та джерелами навчальної інформації, причому не як кінцевий орієнтир, а шлях до розвитку пізнавальної самостійності та становлення здатної до перетворюючої діяльності особистості.

В обґрунтуванні другої педагогічної умови – *педагогічний супровід проектної діяльності майбутніх економістів* виходили з того, що, за даними проведеного пілотажного дослідження була виявлена суперечність між наявним потенціалом методу навчальних проектів у сприянні усвідомленню майбутніми економістами професійних цілей і цінностей та утрудненнями студентів у виконанні проектів, пов'язаних як із загальною неготовністю до проектування, низьким рівнем сформованості проектних умінь, так і з необхідністю практичного втілення теоретичних знань про цінності й морально-етичні норми професійної діяльності економіста у процесі вирішення професійних завдань під час виконання проектів. З огляду на це було прийнято рішення про здійснення педагогічного супроводу проектної діяльності майбутніх економістів, який ми розглядаємо як неперервну конструктивну взаємодію, спрямовану на створення сприятливих умов для формування ціннісного ставлення до професійної діяльності під час виконання майбутніми економістами навчальних проектів професійно-ціннісного змісту.

Вибір третьої педагогічної умови – *створення професійно-ціннісного середовища, спрямованого на формування досвіду ціннісного ставлення до професійної діяльності* пояснюється перспективністю середовищного підходу в освіті та базується на розумінні середовища як такого, в якому знаходиться об'єкт, що створює умови його існування. Поняття «*професійно-ціннісне середовище*» визначено як унікальну систему обумовлених метою, завданнями та змістом економічної освіти впливів, умов і можливостей, що сприяють акумулюванню загальнолюдських і професійних цінностей, суб'єкт-суб'єктній взаємодії учасників освітнього процесу та спрямовані на формування досвіду ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності. Створення професійно-ціннісного середовища передбачає професійно-комунікативну взаємодію викладачів і студентів на основі ціннісного обміну у процесі вивчення фахових економічних дисциплін шляхом використання відповідної системи тренінгових занять.

Обґрунтовано, що доцільним у формуванні ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності є використання проблемно-пошукових, інтерактивних (дискусії, диспути, тренінги, «мозковий штурм»), ігрових (рольові,

ділові ігри), проектних, кейс-методу, імітаційних (моделювання професійної діяльності) методів. Формами організації навчальної діяльності студентів у процесі вивчення фахових дисциплін є традиційні (лекції, семінарські, практичні заняття, консультації, самостійна, індивідуальна робота та інші) та інноваційні (засідання «круглого столу», міні-конференції, групова та індивідуальна розробка та захист проектів). Основними засобами формування ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності визначено живе слово, друковані засоби (підручники, навчальні посібники), електронні освітні ресурси (текстографічні, аудіо-візуальні, мультимедійні навчальні матеріали).

У третьому розділі **«Експериментальна перевірка педагогічних умов формування ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності у процесі вивчення фахових дисциплін»** уточнено критерії, показники та рівні сформованості ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності, подано етапи, методика та хід педагогічного експерименту, проаналізовано результати експериментальної роботи.

Експеримент здійснювався у чотири етапи протягом 2009 – 2012 р.р. у природних умовах функціонування навчально-виховного процесу у Харківському національному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди, Херсонському державному університеті. Експериментальною роботою було охоплено 240 студентів I-IV курсів (галузь підготовки 0305 «Економіка та підприємництво»), а також 7 викладачів кафедри економічної теорії Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

На *пошуковому етапі* досліджено сучасний стан сформованості ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності шляхом анкетування студентів, опитування викладачів фахових економічних дисциплін з метою виявлення методів і форм викладання, вивчення навчальних планів підготовки фахівців галузі 0305 «Економіка та підприємництво», навчальних і робочих програм, навчально-методичного забезпечення фахових дисциплін, а також професійних функцій економістів, кваліфікаційних вимог, що висуваються до фахівців цього профілю. Визначено діагностичний інструментарій експериментального дослідження (методика «Ціннісні орієнтації» (М. Рокич), методика Ш. Шварца для вивчення цінностей особистості (адаптована В. Карандашовим), опитувальник «Стиль саморегуляції поведінки» (В. Моросанова), методика вивчення мотивації професійного навчання (В. Каташев), методика виявлення рівня розвитку рефлексії (А. Карпов), методика «Рівень суб'єктивного контролю», система авторських спеціальних завдань).

У якості критеріїв сформованості ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності виокремлено та обгрунтовано *рефлексивно-перцептивний, змістовий та практичний*. Уточнено показники, що розкривають зміст кожного критерію: 1) здатність до професійної та морально-етичної саморегуляції; характер усвідомлення взаємозв'язку цінностей професійної діяльності та успішності останньої; характер прояву емоційних переживань від соціально-значущих результатів професійної діяльності, здатність до рефлексії; характер мотивів; професійно-пізнавальний інтерес до професійної діяльності, що заснована на

аксіологічних позиціях; 2) знання щодо цінностей професійної діяльності та морально-етичних норм; значущості цінностей професійної діяльності у процесі виконання професійних завдань; змісту економічної поведінки та мислення; впливу професійних цінностей на результати професійної діяльності; 3) сформованість аналітичних, комунікативних, конструктивних умінь і навичок, що дозволяють перетворити професійні цінності в особистісно значущі та засвоїти їх; характер прояву ціннісного ставлення до професійної діяльності.

Сформованість ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності визначалася за *низьким, середнім, достатнім і високим рівнями*.

Констатувальний етап передбачав встановлення початкового рівня сформованості ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності за допомогою відповідних діагностичних методик. Здійснювався вибір та обґрунтування педагогічних умов формування ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності у процесі вивчення фахових дисциплін. На даному етапі були визначені експериментальна (ЕГ; 125 осіб) та контрольна (КГ; 115 осіб) групи, базові фахові дисципліни, проаналізовано результати констатувальної діагностики.

Зокрема виявлено, що серед майбутніх економістів КГ низький рівень сформованості ціннісного ставлення до професійної діяльності мали 19,1 %, середній – 30,4 %, достатній – 40,9 %, високий – 9,6 %. В ЕГ дані наступні: низький рівень – 19,2 %, середній – 31,2 %, достатній – 37,6 %, високий – 12 %.

Формувальний етап полягав у реалізації та експериментальній перевірці сукупності обґрунтованих педагогічних умов формування ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності у процесі вивчення фахових дисциплін. У даному аспекті базовими стали навчальні дисципліни: «Політична економія», «Менеджмент», «Соціальна економіка», «Історія економічних учень».

У процесі реалізації першої педагогічної умови здійснено збагачення змісту фахових дисциплін інваріантної частини навчального плану підготовки економістів питаннями щодо ціннісного розвитку особистості професіонала-економіста (ціннісно-орієнтовані теорії, концепції, поняття, проблеми ціннісного змісту); розробку та впровадження в процес підготовки майбутніх економістів спецкурсу «Ціннісні основи професійної діяльності майбутніх економістів»; моделювання професійних ситуацій ціннісного вибору за допомогою рольових і ділових ігор «Впевнені, невпевнені й агресивні відповіді», «Зрозумій мене», «Ефективне переконання», «Аукціон цінностей», «Гроші та виконавці економічних ролей», «20000 днів», а також спеціальних вправ; організацію та залучення майбутніх фахівців до участі у дискусійних зустрічах у «Майстерні цінностей».

З метою реалізації другої педагогічної умови організовано та проведено спеціалізований семінар для викладачів «Педагогічний супровід проектної діяльності майбутніх економістів» і надані методичні рекомендації. На основі узагальнення методичних матеріалів нами було уточнено алгоритм виконання проекту, критерії та шкалу оцінювання проектної діяльності; сформульовані «Поради викладачу щодо застосування методу проектів», «Організаційні умови

проектної діяльності», «Загальні вимоги до оформлення проекту», «Рекомендації щодо захисту проекту».

Безпосередній педагогічний супровід проектної діяльності майбутніх економістів здійснювався під час виконання проектів за темами: «Цінності моєї майбутньої професійної діяльності», «Як стати економістом-професіоналом?», «Ціннісні дослідження та комунікації в сфері менеджменту», «Практичні рішення на основі екологічних, соціальних і культурних пріоритетів: управлінські рішення, корпоративні заходи різного рівня», «Культура сучасних корпорацій», «Вітчизняні підприємства: кризь призму цін і цінностей».

Третю педагогічну умову формування ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності у процесі вивчення фахових дисциплін, а саме – створення професійно-ціннісного середовища, спрямованого на формування досвіду ціннісного ставлення до професійної діяльності, реалізовано шляхом упровадження спеціалізованого «Тренінгу розвитку професійних цінностей», який був розрахований на п'ять занять, кожне з яких спрямовувалось на формування п'яти виокремлених груп професійних цінностей економіста.

На *узагальнювальному етапі* за результатами формувального експерименту здійснювався аналіз емпіричних даних, одержаних у ході дослідження, узагальнювалися результати наукового пошуку, формулювалися загальні висновки, оформлявся рукопис дисертації.

Результати формувального етапу експерименту, які визначені на основі порівняльного аналізу рівнів сформованості ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності ЕГ та КГ, відображено у табл. 1.

Таблиця 1

Порівняльні дані констатувального та контрольного етапів експерименту

Етапи експерименту	Групи студентів	Рівні сформованості ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності							
		низький		середній		достатній		високий	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Констатувальний	КГ (115)	22	19,1	35	30,4	47	40,9	11	9,6
	ЕГ (125)	24	19,2	39	31,2	47	37,6	15	12
Контрольний	КГ (115)	16	13,9	37	32,2	48	41,7	14	12,2
	ЕГ (125)	5	4	29	23,2	55	44	36	28,8

Наприкінці формувального етапу експерименту одержані результати проаналізовано з урахуванням критеріїв і показників, які визначені на його початку (рис. 1). З'ясовано, що у майбутніх економістів ЕГ відбулися якісні зміни у формуванні ціннісного ставлення до професійної діяльності. Так, високого рівня досягли 28,8 %, достатнього – 44 %, середнього – 23,2 %. На низькому рівні залишилося 4 %. У КГ високий рівень сформованості ціннісного ставлення до професійної діяльності виявили 12,2 % майбутніх економістів, достатній – 41,7 %, середній – 32,2 %, низький – 13,9 %.

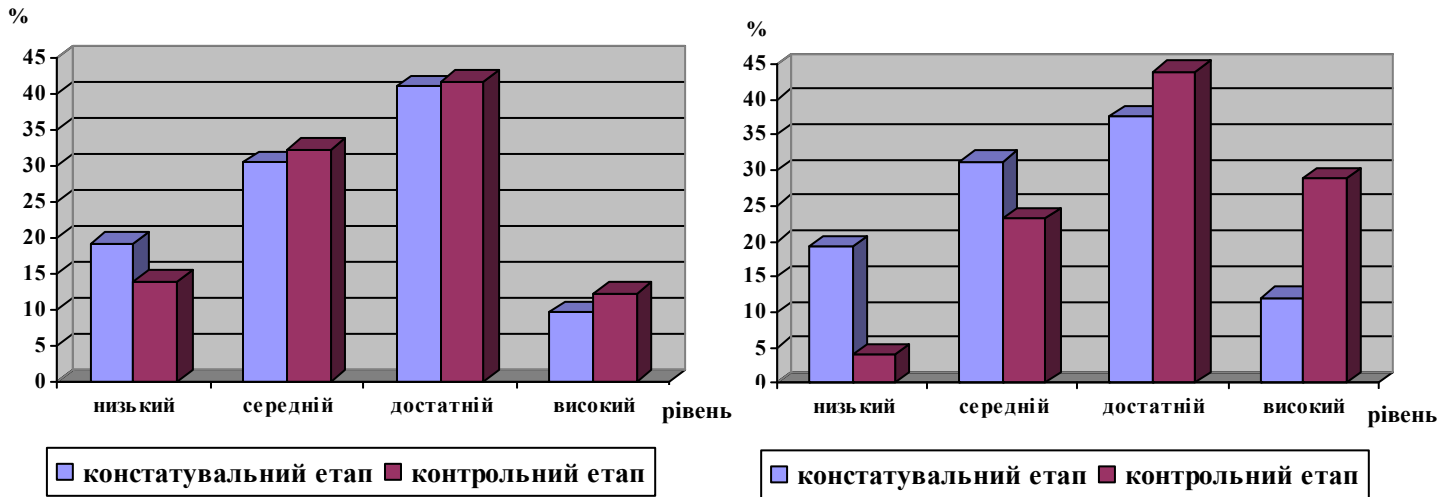

Рис. 1. Порівняльні дані констатувального та контрольного етапів експерименту в КГ і ЕГ

Статистичну значущість отриманих результатів було перевірено та підтверджено за допомогою застосування критерію Пірсона для незалежних вибірок.

Науковий аналіз досліджуваної проблеми та аналіз результатів проведеної експериментальної роботи дають підстави зробити такі **ВИСНОВКИ**:

1. Ціннісне ставлення майбутнього економіста до професійної діяльності визначено як стійке усвідомлене переконання особистості у вибірковості власної поведінки та діяльності у соціальному та професійному середовищах, яке пов'язане з емоційно-вольовою сферою й визначається інтегрованими знаннями про професійні цінності та морально-етичні норми, високою мотивацією до освоєння обраної професії, усвідомленням її суб'єктивної та об'єктивної значущості. Встановлено, що провідним елементом ціннісного ставлення до професійної діяльності є професійні цінності: базові цінності, цінності-якості, цінності соціальної взаємодії, особистісно-рефлексивні цінності, прагматичні цінності.

Конкретизовано структуру ціннісного ставлення майбутнього економіста до професійної діяльності й представлено її як сукупність емоційного (усвідомлення на емоційному рівні значущості професійної діяльності, прояв фундаментальних емоцій (інтересу, радості, подиву, страху, сорому, гніву) стосовно її результатів, способів і методів оволодіння, перевага у всьому комплексі виявлених емоцій позитивних (інтерес, радість), забезпечення емоційної домінанти особистісного розвитку у професійній діяльності та фаховій підготовці; вияв професійної та морально-духовної саморегуляції), когнітивного (сукупність знань та уявлень про цінності професійної діяльності, морально-етичні норми, усвідомлення їхньої значущості у процесі виконання професійних завдань) та діяльнісного (комплекс аналітичних, комунікативних, конструктивних, рефлексивних умінь, що дозволяють оцінити, обрати, перетворити професійні цінності в особистісно значущі та засвоїти їх, продукувати на основі існуючих уявлень про процес професійного функціонування ціннісне ставлення до майбутньої професійної діяльності) компонентів.

2. Виявлено потенційні можливості змісту фахових дисциплін у формуванні ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності. Базовими фаховими дисциплінами для проведення педагогічного експерименту стали «Політична економія», «Менеджмент», «Соціальна економіка», «Історія економічних учень», зміст яких доповнено аксіологічним блоком (ціннісно-орієнтовані теорії, концепції, поняття, проблеми ціннісного змісту). Розроблено та впроваджено спецкурс «Ціннісні основи професійної діяльності майбутніх економістів», який спрямований на поглиблення і узагальнення знань про цінності професійної діяльності економіста, формування вмінь до проектування професійної діяльності на аксіологічних засадах.

3. Обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови формування ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності у процесі вивчення фахових дисциплін: 1) збагачення змісту фахових дисциплін інваріантної частини навчального плану підготовки економістів питаннями щодо ціннісного розвитку особистості професіонала-економіста та уведення до варіативної частини навчального плану спецкурсу «Ціннісні основи професійної діяльності майбутніх економістів»; 2) педагогічний супровід проектної діяльності майбутніх економістів у процесі вивчення фахових дисциплін; 3) створення професійно-ціннісного середовища, спрямованого на формування досвіду ціннісного ставлення до професійної діяльності.

Поетапне формування ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності у процесі вивчення фахових дисциплін забезпечено завдяки використанню комплексу відповідних форм (лекції, семінари, практичні заняття, консультації, самостійна та індивідуальна роботи, «Майстерня цінностей», круглі столи, міні-конференції, робота в групах), методів (інтерактивні: дискусії, рольові та ділові ігри, тренінги, «мозковий штурм»; проблемно-пошукові; проектні; кейс-метод; моделювання професійної діяльності) і засобів навчання.

Експериментальна перевірка запропонованих педагогічних умов підтвердила їх результативність. Зіставлення одержаних результатів у педагогічному експерименті, їх кількісний та якісний аналіз виявив, що впровадження запропонованих педагогічних умов формування ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності у процесі вивчення фахових дисциплін зумовило позитивну динаміку рівнів сформованості ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності.

4. У ході дослідження уточнено критерії та показники сформованості ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності, а саме: рефлексивно-перцептивний (здатність до професійної та морально-етичної саморегуляції; характер усвідомлення взаємозв'язку цінностей професійної діяльності та успішності останньої; характер прояву емоційних переживань від соціально-значущих результатів професійної діяльності, здатність до рефлексії; характер мотивів; професійно-пізнавальний інтерес до професійної діяльності, що заснована на аксіологічних позиціях), змістовий (знання щодо цінностей професійної діяльності та морально-етичних норм; значущості цінностей професійної діяльності у процесі виконання професійних завдань; змісту

економічної поведінки та мислення; впливу професійних цінностей на результати професійної діяльності), практичний (сформованість аналітичних, комунікативних, конструктивних умінь і навичок, що дозволяють перетворити професійні цінності в особистісно значущі та засвоїти їх; характер прояву ціннісного ставлення до професійної діяльності). Сформованість ціннісного ставлення майбутнього економіста до професійної діяльності визначено за чотирирівневою градацією: низький, середній, достатній та високий рівні.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Перспективними для подальшого наукового пошуку є питання аксіологізації професійної підготовки майбутніх економістів, формування ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності у процесі вивчення гуманітарних дисциплін і виробничих практик, удосконалення готовності викладачів вищих навчальних закладів до формування ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дослідження

1. Тимощук Г. В. Апробація педагогічних умов формування ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності / Г. В. Тимощук // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені В. Винниченка : зб. наук. праць. – Кіровоград : РВВ КДПУ імені В. Винниченка, 2015. – Вип. 7. – Ч. 3. – С. 100-104.

2. Тимощук Г. В. Вплив інформаційно-комунікаційних технологій на освітнє середовище навчальних закладів / Г. В. Тимощук // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). – Бердянськ : БДПУ, 2011. – № 2. – С. 260-265.

3. Тимощук Г. В. Дидактичні аспекти вивчення економічних дисциплін / Г. В. Тимощук // Педагогічні науки : зб. наук. праць. – Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2013. – № 1. – С. 79-84.

4. Тимощук Г. В. Історичний аспект становлення поняття «цінність» / Г. В. Тимощук // Педагогіка і психологія професійної освіти : зб. наук. праць. – Львів : Національний університет «Львівська політехніка», 2012. – № 6. – С. 181-188.

5. Тимощук Г. В. Особливості професійної діяльності економіста / Г. В. Тимощук // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер. : Педагогіка і психологія. – Ялта : РВВ КГУ, 2013. – Вип. 41. – Ч. 4. – С. 267-273.

6. Тимощук Г. В. Педагогічні умови формування ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності у процесі вивчення фахових дисциплін / Г. В. Тимощук // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи : зб. наук. праць. – Х. : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2014. – № 43. – С. 204-213.

7. Тимощук Г. В. Педагогічний супровід проектної діяльності майбутніх економістів у процесі фахової підготовки / Г. В. Тимощук // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. праць. – Запоріжжя : КПУ, 2013. – Вип. 33 (86). – С. 635-639.

8. Тимощук Г. В. Сутність і структура ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності / Г. В. Тимощук // Педагогічна освіта : теорія і

практика : зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський : КПНУ імені Івана Огієнка, 2014. – С. 241-249.

9. Тимошук Г. В. Теоретичні аспекти системи професійних цінностей економіста / Г. В. Тимошук // Проблеми інженерно-педагогічної освіти : зб. наук. праць. – Х. : УПА, 2012. – № 37. – С. 345-349.

10. Тимошук Г. В. Теоретичні засади реалізації компетентнісного підходу до професійної підготовки майбутніх економістів на основі використання інтерактивних методів навчання / Л. Г. Кайдалова, Г. В. Тимошук // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» : Тематичний випуск «Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання». – К. : Гнозис, 2014. – Додаток 4. Вип. 31. – Т. II (10). – С. 215-219.

11. Тимошук Г. В. Феномен середовища та його вплив на розвиток особистості / Г. В. Тимошук // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. праць. – Запоріжжя : КПУ, 2011. – № 19 (72). – С. 286-291.

12. Tymoshchuk H. V. The activity approach in the formation of future economists' value attitude to professional activities / H. V. Tymoshchuk // Actual questions of development of new drugs. – Kh. : Publishing Office, 2014. – P. 382.

13. Tymoshchuk H. V. The value attitude formation of future economists to the professional activity in the context of the social and ethical marketing concept / H. V. Tymoshchuk // Actual questions of development of new drugs. – Kh. : Publishing Office, 2015. – P. 635.

Наукові праці апробаційного характеру

14. Тимошук Г. В. Аксіологічний вимір професійної підготовки майбутніх економістів / Г. В. Тимошук // Молода наука України. Перспективи та пріоритети розвитку : матер. XI Всеукр. наук.-практ. конф., (25-27 липня 2012 р., м. Одеса). – Одеса : Всеукраїнське громадське об'єднання «Нова Освіта», 2012. – С. 134-136.

15. Тимошук Г. В. Аксіологічний підхід до визначення поняття «культура» / Г. В. Тимошук // Методологія сучасних наукових досліджень : матер. VII наук.-практ. конф. молод. учених, (4-5 листопада 2010 р., м. Харків). – Х. : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2010. – С. 70.

16. Тимошук Г. В. Категорійний аналіз поняття «педагогічні умови» / Г. В. Тимошук // Сучасна наука : теорія і практика : матер. III Всеукр. наук.-практ. заочн. конф., (28-30 листопада 2012 р., м. Запоріжжя). – Запоріжжя : Всеукраїнське громадське об'єднання «Нова Освіта», 2012. – С. 41-45.

17. Тимошук Г. В. Педагогічний супровід проектної діяльності майбутніх економістів та його основні принципи / Г. В. Тимошук // Science – od teorii do praktyki : zbior raportow naukowych (29.03.2013 – 31.03.2013). – Sopot : Wydawca : Sp.z o. o. «Diamond trading tour», 2013. – Str. 18-20.

18. Тимошук Г. В. Питання класифікації освітніх середовищ у психолого-педагогічних дослідженнях / Г. В. Тимошук // Практично-професійна підготовка студентів у системі вищої освіти : проблеми та шляхи вдосконалення : матер.

Всеукр. наук.-практ. конф., (7-8 грудня 2011 р., м. Харків). – Х. : КЗ «ХГПА» ХОР, 2011. – С. 258-259.

19. Тимощук Г. В. Середовищний підхід в організації навчально-виховного процесу закладу освіти / Г. В. Тимощук // *Методологія сучасних наукових досліджень* : матер. VIII наук.-практ. конф. молод. учених, (17-18 жовтня 2011 р., м. Харків). – Х. : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2011. – С. 57.

20. Тимощук Г. В. Формування ціннісного ставлення до професійної діяльності майбутніх економістів у контексті компетентнісного підходу / Г. В. Тимощук // *Rozwój nauk humanistycznych. Problemy i perspektywy* : zbiór raportów naukowych (28.09.2012 – 30.09.2012). – Katowice : Wydawca : Sp.z o. o. «Diamond trading tour», 2012. – Str. 22-24.

21. Тимощук Г. В. Ціннісне ставлення до професійної діяльності як актуальний вектор професійної підготовки майбутніх економістів / Г. В. Тимощук // *Методологія сучасних наукових досліджень* : матер. X наук.-практ. конф. молод. учених, (Харків, 24-25 жовтня 2013 р.). – Х. : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2013. – С. 93-94.

Наукові праці, які додатково відображають результати дослідження

22. Тимощук Г. В. Основні підходи до визначення та розуміння поняття «культура» / Г. В. Тимощук // *Українська культура : минуле, сучасне, шляхи розвитку* : зб. наук. праць. – Рівне : РДГУ, 2010. – Т. 2. – С. 208-212.

АНОТАЦІЇ

Тимощук Г. В. Формування ціннісного ставлення до професійної діяльності майбутніх економістів у процесі вивчення фахових дисциплін. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди МОН України, Харків, 2015.

Дисертацію присвячено актуальній проблемі формування ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності у процесі вивчення фахових дисциплін. Розкрито суть понять «цінність», «ставлення», «ціннісне ставлення», «професійна діяльність», «ціннісне ставлення до професійної діяльності», «професійні цінності економіста», «ціннісне ставлення майбутнього економіста до професійної діяльності»; на основі вивчення й аналізу науково-педагогічної літератури конкретизовано структуру ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності; виявлено потенційні можливості змісту фахових дисциплін у формуванні ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності; обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови, що забезпечують результативність формування ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності у процесі вивчення фахових дисциплін; уточнено критерії (рефлексивно-перцептивний, змістовий, практичний), показники та рівні (низький, середній, достатній, високий) сформованості

ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності.

Ключові слова: ціннісне ставлення, професійна діяльність, економіст, фахові дисципліни, педагогічні умови, формування.

Тимошук А. В. Формирование ценностного отношения к профессиональной деятельности будущих экономистов в процессе изучения специальных дисциплин. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Харьковский национальный педагогический университет имени Г. С. Сковороды МОН Украины, Харьков, 2015.

Диссертация посвящена актуальной проблеме формирования ценностного отношения будущих экономистов к профессиональной деятельности в процессе изучения специальных дисциплин.

В контексте исследования понятие «ценностное отношение будущих экономистов к профессиональной деятельности» рассматривается как устойчивое осознанное убеждение личности в избирательности собственного поведения и деятельности в социальной и профессиональной средах, которое связано с эмоционально-волевой сферой и определяется интегрированными знаниями о профессиональных ценностях и морально-этичных нормах, высокой мотивацией к освоению выбранной профессии, осознанием ее субъективной и объективной значимости.

В диссертации конкретизировано, что структура ценностного отношения будущих экономистов к профессиональной деятельности включает эмоциональный (осознание на эмоциональном уровне значимости профессиональной деятельности, проявление фундаментальных эмоций (интереса, радости, удивления, страха, стыда, гнева) применительно к ее результатам, способов и методов овладения, преобладание во всем комплексе выявленных эмоций положительных (интерес, радость), обеспечение эмоциональной доминанты личностного развития в профессиональной деятельности и профессиональной подготовке; проявление профессиональной и морально-духовной саморегуляции), когнитивный (совокупность знаний о ценностях профессиональной деятельности, морально-этических нормах, осознание их значимости в процессе выполнения профессиональных задач) и деятельностный (комплекс аналитических, коммуникативных, конструктивных, рефлексивных умений, позволяющих оценить, выбрать, превратить профессиональные ценности в личностно значимые и усвоить их, производить на основе существующих представлений о процессе профессионального функционирования ценностное отношение к будущей профессиональной деятельности) компоненты.

Охарактеризовано содержание основных специальных дисциплин профессиональной подготовки будущих экономистов и установлено, что широкие возможности ценностно-смысловой интерпретации учебного материала присущи следующим: «Политическая экономия», «Менеджмент», «Социальная экономика», «История экономических учений». Сформулированы принципы отбора содержания

специальных дисциплин по формированию ценностного отношения будущих экономистов к профессиональной деятельности.

Обоснованы и экспериментально проверены педагогические условия формирования ценностного отношения будущих экономистов к профессиональной деятельности в процессе изучения специальных дисциплин: 1) обогащение содержания специальных дисциплин инвариантной части учебного плана подготовки экономистов вопросами ценностного развития личности профессионала-экономиста и введение в вариативную часть учебного плана спецкурса «Ценностные основы профессиональной деятельности будущих экономистов»; 2) педагогическое сопровождение проектной деятельности будущих экономистов в процессе изучения специальных дисциплин; 3) создание профессионально-ценностной среды, направленной на формирование опыта ценностного отношения к профессиональной деятельности.

Поэтапное формирование ценностного отношения будущих экономистов к профессиональной деятельности в процессе изучения специальных дисциплин обеспечено благодаря использованию комплекса соответствующих форм (лекции, семинары, практические занятия, консультации, самостоятельная и индивидуальная работы, «Мастерская ценностей», круглые столы, мини-конференции, работа в группах), методов (интерактивные: дискуссии, ролевые и деловые игры, тренинги, «мозговой штурм»; проблемно-поисковые; проектные; кейс-метод, моделирование профессиональной деятельности) и средств обучения.

В соответствии со структурой ценностного отношения будущих экономистов к профессиональной деятельности в исследовании уточнены критерии развития его компонентов: рефлексивно-перцептивный, содержательный, практический.

Рефлексивно-перцептивный критерий отображает способность к профессиональной и морально-этической саморегуляции; характер осознания взаимосвязи ценностей профессиональной деятельности и успешности последней; характер проявления эмоциональных переживаний от социально-значимых результатов профессиональной деятельности, способность к рефлексии; характер мотивов; профессионально-познавательный интерес к профессиональной деятельности, основанный на аксиологических позициях.

Содержательный критерий направлен на диагностику качества знаний о ценностях профессиональной деятельности и морально-этических нормах; значимости ценностей профессиональной деятельности в процессе выполнения профессиональных задач; содержании экономического поведения и мышления; влиянии профессиональных ценностей на результаты профессиональной деятельности.

Практический критерий помогает раскрыть сформированность у будущих экономистов аналитических, коммуникативных, конструктивных умений и навыков, позволяющих превратить профессиональные ценности в лично значимые и усвоить их; характер проявления ценностного отношения к профессиональной деятельности.

Сформированность ценностного отношения будущих экономистов к профессиональной деятельности определялась по четырехуровневой градации: низкий, средний, достаточный и высокий уровни.

В ходе исследования установлено, что у студентов экспериментальной группы произошли качественные изменения в формировании ценностного отношения к профессиональной деятельности: высокого уровня достигли 28,8 %, достаточного – 44 %, среднего – 23,2 %, низкого – 4 %. В контрольной группе высокого уровня сформированности ценностного отношения к профессиональной деятельности достигли 12,2 % будущих экономистов, достаточного – 41,7 %, среднего – 32,2 %, низкого – 13,9 %. Полученные результаты свидетельствуют об эффективности предложенных педагогических условий.

Ключевые слова: ценностное отношение, профессиональная деятельность, экономист, специальные дисциплины, педагогические условия, формирование.

Tymoschuk H. V. Formation of value attitude towards professional activity of future economists in the process of special subjects studies. – Manuscript.

Dissertation to obtain academic degree of PhD in Pedagogical science on speciality 13.00.04 – the theory and methodology of professional education. – Kharkiv G. S. Skovoroda National Pedagogical University Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kharkiv, 2015.

Formation of value attitude towards professional activity of future economists in the process of special subjects studies is devoted; the essence of the concepts of «value», «attitude», «value attitude», «professional activity», «value attitude towards professional activity», «professional values of economist», «value attitude of future economists towards professional activity» is concretized; based on the study and analysis of scientific and educational literature the structure of value attitude towards professional activity of future economists is determined; the potential content of special subjects in the formation of value attitude towards professional activity of future economists is identified; the pedagogical conditions that ensure the effectiveness of formation of value attitude towards professional activity of future economists in the process of special subjects studies are experimentally tested; the criteria (reflective, perceptive, semantic, practical), parameters and levels (low, medium, sufficient, high) of value attitude towards professional activity of future economists are specified.

Key words: value attitude, professional activity, economist, special subjects, pedagogical conditions, formation.